

'... דהיתה שכוח ממנו עיקרה של שבת, אבל הכיר ולבסוף שכח, מאי — חייב על כל שבת ושבט... — וקצת סברה ב'סלקא דעתין' זו — כי תיגוק שנשבה לבין הנכרים, אינו עומד לידע ענין שבת, הלכך העלמה אחת היא לו לכל השבתות, לכן חייב חטאת אחת לכולן, אבל מי שהכיר ולבסוף שכח, יש לומר שעומד הדבר לזכור, ולכן כל שבת נידון כשכחה נפרדת, והרי זה דומה קצת לשכח שהיום שבת, שחייב על כל שבת ושבת הואיל ושכחתו שהיום שבת אינה מהוה סיבה שישכח גם את השבת האחרת. (עפ"י שפת אמת סו: וע"ע דרך נוספת בפני יהושע).

(ע"ב) 'אבל לא שכחה מאי, חייב על כל מלאכה ומלאכה...' — יש לבאר קצת סברת החילוק; כאשר יודע עיקר שבת ואינו יודע שהיום שבת, כל מלאכה שעושה הלא יודע שבשבת אסור לעשותה, והרי זה כקצת ידיעה המחלקת את החיוב לכל מלאכה ומלאכה, ואילו כשאינו יודע עיקר שבת, אין לו שום ידיעה כלפי המלאכות, ידיעה שיכולה להוות חילוק לחטאות. (שפת אמת)

יחייב על הדם אחת ועל החלב אחת... — ואין אומרים מביא חטאת אחת על כל עבירות שבתורה, שהרי שגגתו אחת היא, הכוללת את כל התורה. (תוס' הרא"ש. וכ"כ פני יהושע ורא"מ הרביץ, ע"ש ובחדש האביב).

דף סט

רבי יוחנן אמר: כיון ששגג בכרת אף על פי שהזיד בלאו. וריש לקיש אמר: עד שישגוג בלאו וכרת' — שני איסורים שנאמר בהם כרת כאחד, ורק הלאוין שבהם חלוקים [כגון איסורי העריות השונים], יש בהם חילוק חטאות לשוגג בשניהם (כבריש כריתות) — יש סוברים שאם הזיד בהם בלאו ושגג בכרת, אינו חייב אלא חטאת אחת, שהואיל ושגג בכרת לבדו, והרי כרת אחד לשניהם, אין כאן חילוק חטאות. ויש חולקים — ע' במובא בכריתות ג.

'פרט למומר' — כל עבירה שהתירה לעצמו, נקרא עליה 'מומר'. הרי שנהג לאכול חלב במזיד, ואכלו פעם בשגגה — פטור מקרבן. (ר"ח — ריש הוריות). ואפילו עתה חזר בתשובה ואין כאן 'זבח רשעים תועבה', מ"מ בשעת החטא היה ממועט מחיוב. (עפ"י תורא"ש שם. וע"ע במשנה למלך — שגגות ג,ז שהאריך בדבר. וע"ע מנחת חינוך קכא,ד).
ע"ע במובא בחולין ה.

'דידעה בתחומין ואליבא דרבי עקיבא' — דעת הרי"ף והרמב"ם (על פי הירושלמי. וי"מ כן גם בדעת הבבלי — ע' במובא ברמב"ן פו:), וכן פסק השלחן-ערוך (תד), שגם לדעת החולקים על רבי עקיבא, תחום שבת י"ב מיל [כנגד מחנה ישראל] — מן התורה הוא. ואולם יש ראשונים שהוכיחו מכאן שתלמוד דידן חולק, מכך שהוצרכו להעמיד כרבי עקיבא ולא העמידו שידע תחום י"ב מיל, שהוא מדאוריתא לכולי עלמא. (כן הוכיחו התוס' בחגיגה יז: בעל המאור ספ"ק דעירובין והריטב"א להלן ע: וע' גם בשו"ת הריב"ש החדשות — כב).
וצריך לומר לדעת הרי"ף והרמב"ם, שהסוגיות חלוקות בשאלה זו, וסוגיתנו נוקטת שלדעת החולקים

על רבי עקיבא תחומין אינם מדאורייתא מכל וכל. [ויש מי שנתן סימוכים לדבר, שמחלוקת תנאים היא]. (ע' שו"ת זבול ח"א כא, א; אבי עזרי — שגגות ז, ג).

ויש מתרצים, שכמעט אינו בנמצא שידע אדם תחום שבת י"ב מיל ולא ידע כל שאר הלכות שבת, לעומת זאת ידיעת תחומין אלפים אמה מצויה יותר, לפי שהיו עושים סימניות בסוף תחום העיר לידע עד היכן מותר לילך (כבעירוין נב:), והאיש הלזה שאל על אותם סימנים והודיעוהו איסור תחומין, אבל שאר דברים לא ידע. (עפ"י מאור ישראל).

א. הראשונים העירו אפשרויות נוספות שידע לשבת ולא ל"ט מלאכות. ויש לשמוע מתוך דבריהם שאם יודע את השבת במצות 'זכור' בלבד, אין זה נחשב ידיעת שבת, כי אין נקרא שידע לשבת אלא אם יודע מענין השביתה, [ואעפ"י שאוהרת דלא תעשה כל מלאכה' אינה ידועה לו כלל, מ"מ די בכך שידוע איסור שביתה כל דהו בשבת. ע' הסבר הדבר באבי עזרי שגגות ז, ג]. וכן מפורש בריטב"א, שאעפ"י שידוע קידוש והבדלה ועונג שבת באכילה, אין זו ידיעת שבת. לאור זאת יש מקום לצדד בישוב הקושיא דלעיל, אם נחלק בין איסור תחומין אליבא דרבי עקיבא, שענינו שלא לצאת חוץ לתחום, והוא מענין שביתה מפעולות, ובין איסור תחומין של י"ב מיל, שענינו להיות בתוך התחום ולא מחוצה לו, אך לא פעולות היציאה אסורה, אלא היות האדם מחוץ התחום. ולפי זה יש לומר שגם אם יודע דין זה, אין ידיעתו מענין שביתה השבת. ואמנם חילוק זה צריך ביסוס ובדיקה.

ובספר דברי יחזקאל (ז) האריך להוכיח חילוק אחר [כמעט הפוך מהחילוק הנוכחי], שתחום אלפיים אמה ענינו יציאה ממקום מוגדר, ודומה למלאכת הוצאה, ואילו תחום י"ב מיל אינו מתורת מקום אלא ההלוך בעצמותו הוא שאסור. ולפי זה כתב (בסק"כ) לתרץ הקושיא דלעיל, שתחום י"ב מיל אין ענינו שביתה ומלאכה אלא מדין עונג שבת, [וכענין איסור פסיעה גסה], הלכך אין ידיעת דין זה נחשבת ידיעת עיקר שבת, וכמו שידוע מצות עונג וקידוש. יצוין שהמאירי כתב את שתי האפשרויות: שידע מאיסור תחומין של י"ב מיל, או תחומין של מיל אחד ואליבא דרבי עקיבא.

ב. נראה שאם יודע את השבת בידיעה סתמית כיום מנוחה, אך אינו יודע מאיסור מלאכות שבתורה, הרי זה שוגג בעיקר שבת, ומביא קרבן אחד על כל המלאכות ועל כל השבתות. ואם מעולם לא ידע זאת — באנו למחלוקת רב ושמואל ורבי יוחנן וריש לקיש.

ואם יודע שיש שבת בתורה ונאסרו בה מלאכות אלא שאינו יודע מהי מלאכה האסורה, וסובר שכל ל"ט האבות מותרות — מבואר ברמב"ן (ע): שהוא בכלל הספק דלהלן 'העלם זה וזה בידו'. והוא הדין כשסובר על דבר אחר שהוא אסור מן התורה, ובאמת הוא מותר, וכל ל"ט המלאכות הן מותרות לדעתו. (כן איתא ב'חדושי הר"ן' וכ"כ הנצי"ב שם ולהלן עב:). ואם יודע ענין השבת אלא שיש לו טעות אחת כללית בכל המלאכות, כגון שסובר שמותר לעשותן לצורך חולה שאין בו סכנה או במקום הפסד ממון וכדו', או שסובר אין שבת נוהגת בנשים או בחו"ל — לכאורה נראה שמביא חטאת אחת לכולן, כי שגגה אחת היא לו. ובחדושי רא"מ הורביץ (להלן ע) נקט ששגגות אלו נידונות כ'העלם זה וזה' ותלוי באיבעיא להלן. וצ"ב.

'דבכל התורה כולה לא אשכחן לאו דמייתי עליה קרבן' — קרבן חטאת. אבל קרבן אשם מצינו בלאו דמעילה [לחכמים הסוברים הזיד במעילה — באזהרה]. (תוס' הרא"ש.

וגם לפי האמת, אף אם ננקוט בשבועת ביטוי ששגגת קרבן מחייבת, משום שחידוש הוא, אבל במעילה אם הזיד בלאו ושגג בקרבן — אינו מביא אשם (לרבנן), שאין בזה חידוש ודינו כשאר איסורים. כן כתבו המנחת-חינוך (קכו, כה), ובשו"ת דובב מישרים — ח"ב לה).

(ע"ב) 'אמר רבא: בכל יום ויום עושה לו כדי פרנסתו' — ולא התירוהו לעשות ביום אחד או

ביומים מלאכה מרובה כדי שיוכל לשבות אחר כך כמה ימים, והלא בכך קרוב יותר שיקיים מצות השבת כדין תורה, משא"כ עכשו שהוא עושה מלאכה בכל יום ויום, הוא מחלל שבת בודאי — לפי שעתה כשהוא עושה מלאכה כדי חייו, אין כאן חילול שבת כלל, כי נוגע הדבר בפיקוח נפש, ועל כן זה עדיף משיעשה יום או יומים יותר מפרנסתו ויחלל השבת בספק.

אנוכל ללמוד מזה לענין איש הצבא, שהוצרך לו מטעם הממשלה הרוממה לעשות איזו מלאכה דאורייתא, ויוכל לעשות זה בערב שבת קדש ובודאי מחוייב לעשות כן, כדי שלא יצטרך למחר לחלל שבת, וכמו שביררנו בשער הציון, אך שלא היה לו פנאי בכל היום עד בין השמשות — שמוטב לו לעשות המלאכה למחר, אף שאז הוא יום שבת בודאי, שאז הוא מוכרח לזה ואין עליו איסור, משא"כ עתה הוא מחלל שבת ברצונו בספק.

ויש לדחות דבענינו הוא שני ימים, משא"כ הכא דהוא יום אחד, מה נפקא מינה בין תחלת המעט-לעת של שבת לאמצע המעט-לעת, מוטב שיקדים דאפשר שינצל על ידי זה מחילול שבת. וצריך עיון. (באור הלכה שדמ ד"ה מצומצמת.)

א. יש לעיין בעיקר השאלה, במה שכתב שאם יעבוד יום או יומים בלבד, יותר קרוב שמקיים מצות השבת כדין, מאשר כשעובד בכל יום — והלא כנגד אפשרות זו ישנה אפשרות הפוכה, שעתה הוא מחלל שבת יותר, והרי כל תוספת במעשה מלאכה היא תוספת איסור.

אך נראה כוונתו להקשות שיש אופנים שאם מרבה במלאכה באופן מרוכז, הריחוק והתוצרת גדלים באופן יחסי יותר מריבוי המלאכה, כך שבסופו של דבר יצטרך לעשות פחות מלאכה כדי להרויח את לחמו — ואעפ"כ אין אנו מתירים לעשות כן, כי עתה אינו מוכרח לחלל שבת אלא בכמות קטנה, ואין לו התר לחלל עתה משום מניעת חילול שבת שבעתיד. וזהו שהשוה לנידון מלאכה בבין השמשות כדי למנוע חילול שבת עתידי ודאי, כי הצד השווה בשתי השאלות הוא אחד; האם יש לבכר ספק חילול שבת עכשוי מול חילול שבת ודאי עתידי, כשאו ייאלץ לעשותו משום פקוח נפש.

ב. כשם שאסור לו לעשות מלאכה מרובה עתה, כדי לחסוך לו חילול שבת עתידי, כפי שנתבאר, כמו כן מסתבר שאין לכתוב מכתב לאנשים שבישוב, להודיעו אימתי שבת, הגם שעל ידי כך יינצל מהרבה חילולי שבת — לפי שבאמת כל מלאכות שעושה, אינן חילול שבת עבורו אלא התר גמור, כסברת הבאה"ל. ואין שייכת כאן סברת 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה'.

ואולם באופן שעושה כן ללא איסור תורה, כגון כלאחר יד, אפשר שמותר לו כדי למנוע חילול שבת דאורייתא. וצ"ע.

וההוא יומא לימות?! — אף על פי שאין אדם מת כשמתענה יום אחד בשבוע, אך כיון שאינו מותר לעבוד לפרנסתו אלא בצמצום, כדי קיום הנפש בלבד, עלול הוא להסתכן אם יתענה. (עפ"י פסקי הרי"ד; חדש האביב.)

יש מן הפוסקים שכתב, שאם יכול להתענות יום אחד בלי סכנה, אסור לו לעשות מלאכה באותו יום, שהרי אין כאן פיקוח נפש. (תוספת שבת). ובספר 'בגדי ישע' חולק וסובר שאין צריך לסגף עצמו בתענית — כדי שיוכל לצאת מן המדבר, ועוד האריך. (מובא בבאור הלכה שדמ ד"ה ואו. ויש להעיר שמדברי הריטב"א משמע כדעה הראשונה, שכתב לתרץ על השאלה דלעיל, וכי ימות אם יתענה יום אחד — שעל כרחק מדובר כאן כשאינו יכול לעמוד בלא אכילה, כי אם יכול להתענות, אסור במלאכה אפילו בשאר ימים, כי לא הותר לו אלא משום פיקוח נפש.)

'במאי מינכר ליה — בקידושא ואבדלתא' — משמע מדברי הפוסקים שמקדש ומבדיל בשם, ואין אומרים כאן 'ספק ברכות להקל', כי כך תקנו חכמים. ואולם יש מסתפקים לומר שמקדש ומבדיל

ללא ברכה. (כן צדד הריטב"א, אלא שנטה לומר שמברך. וכן בשפת אמת צדד בזה). ולענין תפילות היום — הפרי-מגדים (שדמ במ"ז) ועוד אחרונים נקטו שמתפלל של שבת. (וכן דייקן מלשון הרמב"ם — שבת ב, כב). ויש אחרונים שכתבו להתפלל תפילת חול, שהרי מן הדין היה להתפלל שמונה עשרה ברכות גם בשבת, אם לא משום שלא הטריחוהו חכמים. ואף הזכרת שבת בתפילה אין צריך, כי שמא אינו שבת והרי הוא מפסיק בתפילה שלא מן הענין, ודי לו במה שתקנו וזכרון דברים בקידוש והבדלה (עפ"י למנצח לדוד; מחזיק ברכה. מובא במאור ישראל כאן).

א. נראה שאם אין לו פת ויין, לדעת הכל מקדש ומבדיל בתפילה, כדי לקיים מצות קידוש והבדלה. וכן מפורש בריטב"א, שאם אין לו פת ויין — יקדש בתפילה, כדרך שאנו עושים ביום הכפורים.

ב. יש לשאול, מדוע לא שמענו לחייבו לקדש (ללא ברכה בשם ומלכות) ולהבדיל בכל יום ויום מחמת הספק, שמא היום הוא שבת, והלא זהו ספק במצוה דאורייתא, לקדש השבת בכניסתה וביציאתה? ורחוק מן הדעת לומר שאין שייכת מצות קידוש והבדלה לאדם שאינו שובת ביום זה יותר מיום אחר. [וע' באור הגרי"פ פערלא לסהמ"צ לרס"ג ח"א דף קפה, שיצא לחדש שענין הקידוש הוא ברכת המצוה על השביתה].

יש לומר, הואיל והוא מסופק על כל יום ויום, אין מתקיימת מצות קידוש מן התורה, ועל דרך שכתבו אחרונים לענין ספירת העומר, שכאשר הוא מסופק במנין הימים, אין מתקיימת 'ספירה' בספק, כך כאן יתכן שאי אפשר לקדש יום השביעי כשאינו יודע שהוא שביעי. אלא שחכמים תקנו לקדש כדי שלא תשתכח ממנו תורת שבת. [ודוקא קידוש של שבת, אבל קידוש יום טוב (שיש סוברים שהוא מדאורייתא), אפשר ששייך לקדשו מן התורה אף בספק, כגון בזמן שהיו מקדשים על פי הראיה, במקומות המרוחקים שאינם יודעים מתי נתקדש החדש]. וצ"ב.

לענין הנחת תפלין — כתב בבאור הלכה (סוסי"ו שדמ), שנראה שחייב להניח תפלין בכל יום, שהרי רוב הימים הם ימי חול ויש לו לילך אחר הרוב, ואף על פי שחייב לחוש בכל יום לגבי עשיית מלאכה (ולדעת המגן-אברהם אף באיסורי שבות) — זהו רק לחומרא, אבל לפוטרו ממצוה דאורייתא בשל ספק זה, אין לנו.

[ויש לומר טעם נוסף בדבר: הרי אדם זה אין לו שום חילוק בין שבת לשאר ימים, והלא הטעם שאין מניחים תפלין בשבת, כי היא עצמה אות, והרי לאדם זה אין השבת אות, כי שוים אצלו כל הימים לענין מלאכות. 'אך מכל מקום לא ברירא סברא זו כל כך, אך מפני טעם הראשון יש לחייבו. ואך בעת התפילה של שבת לא יניח התפלין כדי שלא יהיה תרתי דסתרי'.]

וגם הגמרא ששואלת 'במאי מינכר ליה', אינה מתרצת שההיכר הוא בכך שאינו מניח תפלין [והרי לפי התירוץ השני בתוספות, גם ב'שב ואל תעשה' מתבטא ההכר] — מזה יש לשמוע שמניח תפלין בכל יום, כאמור. (שם).

וכשמניח תפלין — מברך עליהם, ואין אומרים בזה ספק ברכות להקל, כי יש עליו חיוב גמור להניח תפלין בכל יום, שהרי רוב הימים הם ימי חול. וגם לפי שאין השבת אצלו אות. (שו"ת דובב מישרים ח"ב יח).

א. כתב שם, שדיון הפוסקים משום דין 'קבוע' שהוא כמחצה על מחצה, אינו שייך לענין התפלין שהוא דין מסובב. ואולם בבאור הלכה צידד לומר שיש כאן 'קבוע' דאורייתא גם לענין תפלין. ולפי"ז יש לדון על הברכה מצד 'ספק ברכות'. מאידך יש סוברים שכל שהספק הוא בעיקר המצוה, וצריך לקיימה מפני הספק — מברך עליה (ע' במובא לעיל כג). ויש לצרף גם כן הסברה הנזכרת, שכאן אין השבת אות וחייב בתפלין מעיקר הדין. ויש כאן כמה ספקות וצדדים לחייב בברכה. ודעת הרבה פוסקים שבספק-ספקא בברכות — מותר לברך.

ע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ג כה, אודות הנחת תפלין ביפן. ועע"ש בח"ח צו, לענין דין 'רוב' בימים.

ב. עוד בענין 'ספק ברכות' במקום רוב — ע' במובא ביבמות קכא.

'קא משמע לן זימנין דמשכח שיירתא ומקרי ונפיק' — לכאורה נראה שאף על פי שחייב לחוש שמא יצא מן הישוב בערב שבת, כי קורה כן לעתים, אעפ"כ ההסתברות שיצא באחד משאר הימים גדולה יותר משיצא בערב שבת. ולפי זה היה נראה שאם יצא היום השביעי למנינו ביום התשיעי ליציאתו, כלומר שיצא בערב שבת מן הישוב — עדיף לו למנות ששה ימים מלמחרת, כדי שיום השביעי שמשמר יצא למחרת, כי אז ההסתברות שהיום שהוא משמר הוא באמת יום השבת גדלה יותר.

ואולם מסתימת הפוסקים אין נראה כן. ומשמע שלא הקפידו חכמים בכך. אך אפשר שזה רק לפי שאין נפקותא למלאכות דאורייתא אלא רק לענין קידוש והבדלה, אבל לפי הצד שהעלו הראשונים (עתוס' כאן) שבאותו יום שמשמר אסור לו לצאת חוץ לתחום, אולי היה מקום להקפיד שישמר יום אחר. [והפוסקים שסתמו בדבר, לפי שלהלכה אנו נוקטים שהולך בכל שבעת הימים מחוץ לתחום, גם מחוץ לתחומין דאורייתא. ע' רמב"ן; שו"ע הגר"ז שדמ].

'תרי קראי כתיבי... מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אדרבה...' באור יסוד מחלוקתם — ע' פני יהושע; אגרות משה או"ח ח"ה טז,ה.

רמזים וענינים

בפרשת משפטים נאמר: **ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת וגו'**. ובפרשת יתרו כתוב להפך: **זכור את יום השבת לקדשו ואחר כך ששת ימים תעבד**. להבין החילוק; — על פי מה דאיתא בגמרא היה מהלך במדבר ואינו יודע מתי שבת — חייא בר רב אמר: משמר יום אחד ומונה ששה, ורב הונא אמר: מונה ששה ומשמר יום אחד. ענין מחלוקתם, על פי דברי הכתוב (משלי ד,ח) **סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה**. 'סלסלה' — שתקיף כל רצונות לבך ומעשיך בדברי תורה, שאם יש לך תאוה מאכילה ושתייה וכדו', תראה אם הם ח"ו נגד רצון ה' — לא תעשנה, ועל ידי זה 'תרוממך' — הדברי-תורה יגביהוך על כל התאוות. 'תכבדך כי תחבקנה' — על ידי שאתה מוסיף עצות בכל פעם יותר בדברי תורה (כי תחבקנה), גם היא 'תכבדך' מאד בעיני כל.

והנה שבת היינו קבלת עול מלכות שמים. ותלמיד חכם בנערותו, שעדיין לא נגמרה הזדככות לבו, זה נקרא **חייא בר רב**, והוא מונה שבת תחילה — היינו, מי שלא נזדכך עדיין, לא יתפלל שיתן לו הש"י שום דבר מטובת העולם הזה, רק ימסור תמיד כל רצונותיו אליו, ויהיה הש"י המתחיל וגם הגומר. **ורב הונא** היינו תלמיד חכם בזקנותו, כי שם 'הונא' מורה שנמצא אצלו הון וקבוץ רב מתלמידים, וכבר נזדכך לבו ואין בלבו שום רצונות זרים, לכן אומר מונה ששה היינו שמוטר לו לשאול מאת הש"י שיתן לו כל משאלות לבו, כי ענין ששה ימים המה כח מעשיו של האדם, ומשמר יום אחד — שהש"י יגמור בעדו, על דרך ותגור אומר ויקם לך. (מתוך מי השלוח ח"א משפטים. ועע"ש בפרשת מקץ, ד"ה והנה עמד על היאור. וע"ע דובר צדק (עמ' 33): 'שמעתי על פלוגתא הנ"ל דאלו ואלו דברי אלקים חיים, כאן קודם ארבעים כאן לאחר ארבעים... ע"ש בהרחבת הענין).

בברייתו של עולם קדמו ששת ימי המעשה לשבת, ואילו מצד אדם הראשון — להפך, תחילה שמר יום אחד ואחר כך מנה ששה ימים; —